

Jiří Just, Zdeněk R. Nešpor, Ondřej Matějka et. al. – Luteráni v českých zemích v proměnách staletí. 2009.

Jiří Nenutil

Katedra antropologických a historických věd, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, j.nenutil@seznam.cz

LUTERSTVÍ je jedním z určujících proudů evropské křesťanské civilizace. Přesto je v českých zemích vnímáno jaksi okrajově. Z části je to způsobeno jedinečným historickým vývojem, řečeno Šmahelovými slovy reformací před reformací, a z části obecným problémem nízké náboženské identifikace současné české společnosti. Platí-li slova Petra Hlaváčka z úvodní studie „České luteránství je jako ponorná řeka (...),“ tato kniha je svědectvím o síle a směřování jejího proudu ve spleť cestách českých duchovních dějin.

Knihy se skládá ze tří nosných historických studií autorů Zdeňka R. Nešpora, Jiřího Justa, a Ondřeje Matějky a také čtvrté kapitoly kolektivu autorů pod vedením Zdeňka R. Nešpora. Zdeněk R. Nešpor působí jako docent na FHS UK a v sociologickém ústavu AV ČR, jeho odborné zaměření je sociologie kultury a institucí, sociologie náboženství, religionistika a české dějiny. Jiří Just je vědeckým pracovníkem oddělení pro studium a edici díla J. A. Komenského Filozofického ústavu AV ČR. Věnuje se studiu nekatolických konfesních kultur v 16. a 17. století ve středoevropském prostoru, knižní kultuře české reformace a literární produkci Jednoty bratrské v předbělohorském období. Ondřej Matějka působí na Institutu mezinárodních studií FSV UK a na Ústavu pro soubodé dějiny AV ČR. Zabývá se historií českého protestantského prostředí v 19. a 20. století, sociálními dějinami československé komunistické diktatury a soudobými politickými dějinami Francie.

Před autory stál nelehký úkol uvést luterství do patřičného dějinného a ideového kontextu. „Není snadné psát dějiny luterství v českých zemích, kde od vyhlášení kompaktát (1436) až do Rudolfova Majestátu (1609) legálně působily pouze dva církevní útvary, většinové společenství utrakvistů a podstatně menší obec věřících, setrvávajících v poslušnosti římského papeže.“ Tato slova Jiřího Justa předznamenávají klíčový okamžik každé interpretace náboženského vývoje českých zemí. Dědictví husitského hnutí, které se v podobě kališnické většiny národa dominantně promítlo do předbělohorského období, nechává jen malý prostor pro složité reformační úsilí luteránů. Čechy valnou většinou zbavené světského panování církve, svým kněžím poskytující dle „státního zákona“ (pražské artikuly, kompaktáta, kutnohorská smlouva) svobodně hlásání slova božího a jako symbol úspěšného ubránění víry se držící přijímání podobojí, nebyly naplněny společensko religiózním potenciálem k rozvoji „nové“ reformace. Tak tedy prostor pro šíření Lutherových myšlenek zbývá v německy hovořícím obyvatelstvu Českých zemí, které předcházející husitské hnutí nedokázalo pro svůj posléze vyhraněný národní charakter oslovit. Zde Just půvabně líčí pronikání jednotlivých osobností na konkrétní panství, respektive farnosti. Zvláště vyniká panství Šliků a území severozápadních Čech. Čtivé a přitom podrobné líčení pronikání luteránského vlivu je s obdivuhodnou bravurou řádně doloženo odkazy na literaturu. Pouze na straně 32 se domnívám, že došlo k záměně jména či data úmrtí. Pokud skutečně roku 1499 zemřel administrátor utrakvistů M. Jakoubek ze Stříbra, bylo by vhodné jej odlišit od stejnojmenného umírněného teologa husitské revoluce, Husova přímého nástupce.

Kapitola „Luteráni v českých zemích v období proti reformaci a náboženské toleranci“ Zdeňka R. Nešpora se člení na dvě

poměrně odlišné části. V první nezbyvá autorovi než konstatovat, že porážka českých stavů přináší drtivé potlačení a faktickou likvidaci utrakvismu a evangelictví v českých zemích. Metodologické problémy zkoumání kultury, která po sobě nezanechala stopy, by stálo za to propracovat, neboť snad i díky řemeslné zručnosti autora, mají nepopíratelný půvab i přesah cenný pro moderní historiografii. Nechci se zde pouštět do laciných analogií, ale Nešpor dobře podchycuje vzájemnou vazbu vnitřního odporu proti stávajícímu stavu se sporadickou, ale neutuchající podporou zahraničí. Nejen tento moment je odpovědí na otázku, zda se vyplatí sledovat dějiny luterství v českých zemích. Druhá polovina kapitoly se zabývá etablováním evangelictví po vydání Tolerančního patentu. Jsou zde představeny jisté rozpaky české společnosti, kdy si nekatolíků měl vybrat buď luterství, nebo kalvinismus (toto dilema např. českých bratří ilustruje známá scéna Žalmana před vrchností z Jiráskova F. L. Věka) a následný vznik sborů a jejich formování. „Pro luterství první části dlouhého 19. století bylo charakteristické postupné dožívání předtolerančního tajného nekatolictví a jeho zcírkevňování (...).“ Všechny tyto tendence spolu se zohledněním teritoriálních výjimek Ašska a části Slezska Nešpor, na základě bohaté literatury, dává do srozumitelného kontextu a předkládá čtenáři.

Jestliže Petr Hlaváček ve své úvodní studii luterství představoval, Jiří Just uváděl do českého kontextu, Zdeněk R. Nešpor vyzvedl z ilegality na světlo tolerance, Ondřej Matějka se vyrovnává s dobou, kdy luterství bylo již „zcírkevňeno“ a hledalo cestu životaschopné existenci v rodící se moderní a nacionální společnosti. Konec 19. a začátek 20. století je ve znamení organizování a spolčování, ať už na náboženském, nebo národním základě. Matějka provede čtenáře přehrší schůzí a osobností s erudovaným výkladem, ovšem při zachování srozumitelnosti, a čtivě směřuje k pointě, kterou je vznik Českobratrské církve evangelické. Ze toto vyvrcholení dosavadního vývoje mělo i svá, z podstaty věci, vzešlá úskalí, je zde velmi přesně ilustrováno připomínkou volání J. L. Hromádky po „zajiskření“ vnitřního vnímání víry. Diskuze předcházející a provázející vznik unie evangelíků jsou vyloženy důkladně a návazně, což činí kapitolu zcela konzistentní s předšlélymi.

Čtvrtá kapitola „Dědictví luterské reformace v Čechách a na Moravě po roce 1918“ oproti tomu již podtitulem „předběžný nástin problematiky“ dává najevo jistou rozvolněnost tvaru, který kolísá od popisu posunů idejí jednotlivců po strukturální změny. Dovolím si ji tedy vnímat jako přípravu pro další díla, ostatně k jisté licenci se hlásí v úvodu i autor.

Luteráni v českých zemích je kniha, která by rozhodně neměla ujít pozornosti nikoho, kdo se zajímá o dějiny v nejširším slova smyslu. Cítuje-li Ondřej Matějka ve své části Marka Blocha, je to přiznaná a úspěšná inspirace. Zajímavou, odborně precizní formou je uchopeno luterství jako latentní, ale životadárny proud kultury českých zemí. Metodicky je zvláště vynikající část o tajných nekatolících za protireformace, kdy je zmíněna řada faktorů známých i z moderní doby. Díky dobré práci autorů lze číst dějiny malé, ale významné konfese, a přitom vnímat historii českých zemí v celé její (často dosud opomíjené) šíři a síle.

POUŽITÁ LITERATURA

- [1] LUST, J., NEŠPOR, Z. R., MATĚJKA, O. et al. 2010. *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. Praha: Lutherova společnost.